

Прилози за историју заната у Котору

Иако су сталешке братовштине већих градова нашег Приморја доста опширно испитиване, развој которских братовштина није довољно освијетљен. Истина, велики дио организације которских занатлија заједнички је са већ познатим облицима других средина, јер ниче из сличних прилика и потиче од истог млетачког узора.¹⁾ Ипак которски занати носе занимљиве специфичности свога краја и својих услова. Осим тога, при испитивању рада братовштина нијесу значајни само подаци које добијамо за историју заната једног града, него и чињеница да је то једина друштвена форма гдје је грађанин уопште могао да дјелује. Као што је познато, власт је у приморским градовима била у рукама племића. Остало грађанство, нарочито поморци, који су се већином бавили трговином, и бројне занатлије, имало је једино братовштине као тијела преко којих је организовало свој рад, вјерски и друштвени живот и евентуално утицало на власт, тако да Молменти с правом сматра: „Може се рећи да је историја сталешких братовштина у ствари историја народа“.²⁾ Истина, нигдје се код нас у Приморју није десило да братовштине узму толико маха и власти као напр. у Фиренци.

¹⁾ Све су средњовјековне установе биле прожете црквеним духом, али код братовштина ипак треба разликовати претежно вјерске, са религиозним циљевима, и претежно свјетовне, са сталешко-цеховским циљевима. Та подјела није увијек довољно одређена, јер у нашим крајевима код вјерских братовштина налазимо сталешких података, а код сталешких увијек има обиље вјерских момената. Такво је стање дошло, вјероватно, под утицајем млетачких братовштина, јер је у другим државама (напр. у Француској и Њемачкој) та подјела много одређенија. Али осим сталешког и вјерског, треба уочити још један моменат од значаја за разумијевање карактера братовштина, који је изнио Ђелчић. Под утицајем политичке несигурности и великог угледа војне аристократије, у организацију братовштине су ушли и одржали се и војни елементи. Па и назив „scola“ (врло чест у изворима Которског архива) Ђелчић доводи у везу са „scolae militum“. Свакако, и у пракси је било војних елемената, тако да су дубровачке и которске занатлије по дану чували најистакнутије тврђаве, а ноћу стражарили. (Prof. Giuseppe Gelcich: „Le confraternite laiche in Dalmazia e specialmente quelle dei marinari“, *Ragusa*, 1885, стр. 18 и 32).

²⁾ Pompeo Molmenti: „La storia di Venezia nella vita privata“, I, Bergamo, 1910, стр. 153.

Напротив, у Мледима, па по том узору и у градовима наше обале, не само да братовштине већином нијесу имале већег утицаја на власт него су у свом крилу подражавале аристократско уређење.

Већи изузетак у познавању которских братовштина је удружење помораца св. Николе. Оно је нарочито привукло пажњу, јер је уско везано за историју поморства Боке и јер је бокељска морнарица до данас настављала неке његове традиције и тиме оживљавала интересовање за његову прошлост.

Највећи дио архивских извора за которске занате уопште налазе се у Државном и Бискупском архиву у Котору и Државном архиву у Задру, а има драгоцених података и у Млетачком и Дубровачком архиву. Али баш зато досад није било већих архивских испитивања у овом правцу, а обиман материјал није увијек срећен и доступан за обраду, немогућно је засада обухватити сложену материју. Зато ћемо се задржати сада само на неколико братовштина, које су се показале највиталније и одржале се све до времена владавине Француза у Боки. Изнијећемо најприје податке добијене на основу записничких изјава званичних претставника братовштина обућара, кожара, кројача и помораца из 1810 год., дакле нешто прије укидања тих организација. Затим ће слиједити три досад непозната статута из XV, XVI и XVIII вијека, као и узане обућара из XIV вијека. Најзад, дат је и низ других докумената из разних епоха, а све на основу извора из Државног архива у Котору.

На основу чл. 149 царског декрета од 15 априла 1811 год., генерални администратор Доминик Гарањин из Дубровника шаље 25 јуна владином делегату Луиђи Паулуђију у Котор окружницу са инструкцијама о укидању братовштина. И Паулуђи доноси одлуку да се 2 јула исте године, осим једног изузетка, укидају све братовштине у Котору, да се њихове цркве затворе а имовина запечати и припоји државној. И тако је 2 јула 1811 укинута седам братовштина у Котору које су тада још постојале. Четири од њих биле су сталешке. Једини је изузетак осма, чисто религиозна братовштина „Пресветог Сакрамента“, која је смјела да настави свој рад.³⁾ Претсједници општина су добили задатак да запечате сва покретна и непокретна добра братовштина на свом подручју, а њихове цркве су сматрале дефинитивно затвореним. Паулуђи је, међутим, још крајем 1810 записнички извршио попис активе и пасиве братовштина и забиљежио податке о њиховом раду и историјату. У том попису ми налазимо

³⁾ Заправо, још је 26 V 1807 донесена одлука Краљевине Италије о укидању братовштина, што се односило и на Котор, али није било спроведено. Укинуте вјерске братовштине, о којима нећемо даље говорити, јесу: „Св. Рок“ са сједиштем у цркви св. Јакова Лође, а од 1682 у цркви св. Рока и Себастијана (на зидинама); „Блажена Дјевица од Розарија“, са сједиштем у колегијалној цркви св. Марије и братовштина „св. Крижа“, са сједиштем у цркви св. Јосипа.

драгоцјених података из историје которских братовштина, иако се ради о XIX вијеку, дакле о документу из једне веома касне фазе развоја, када је организација у пуном опадању.⁴⁾

Али поводом података које нам дају старјешине братовштина приликом укидања тих организација, треба да подвучемо једну околност од значаја. Наиме, подаци имовинске природе дају слику тако необичне биједи братовштина у Котору да оправдавају сумњу у њихову тачност или потпуност. А ево зашто. Свакако је јасно да су нове економске и политичке прилике условљавале распадање братовштина далеко прије Наполеоновог декрета у XIX вијеку. Али се ипак може с основном претпоставити да је и у Котору код братовштина морало бити сачувано више драгоцјености из времена просперитета него што је то пријављено. А прикривање је, можда, био облик њиховог негодовања против одлука француских власти. Позната је чињеница да је укидање братовштина народ осјећао у цијелој Далмацији као изразито непријатељску дјелатност, па је зато Пизани назива „неполитичком мјером“. Отпор је понегдје био отворен. Тако су напр. на Ластову жене штаповима нападе претставнике власти који су дошли да однесу књиге и сребрнарију братовштина. Понегдје су мушкарци изражавали негодовање тиме што су престали да се опиру Енглезима и гусарима.⁵⁾ На исти је начин и у истом духу могло бити случајева затајивања и скривања ствари од вриједности, јер далматинске братовштине у цјелини свакако нијесу биле сиромашне установе када је француски фискус могао од њих да урачуна 15000 франака годишњег прихода, не говорећи о знатној количини драгоцјеног мисног прибора у сребру и злату. Од тог сребра ће се, по Пизанију, ковати новац у опсађеном Котору. Са поменутом критичком резервом треба узети изјаве претставника братовштина у Котору.

· I

Прва сталешка братовштина на којој ћемо се задржати окупила је обућаре града Котора (Confraternitas, scola cerdonum, fraterna di caligheri, di San Grespino, di San Benedetto). Ово је у већини наших приморских градова најјача занатска струка. У Котору је под заштитом св. Грешпина, са сједиштем у цркви св. Бенедикта.⁶⁾

⁴⁾ УП CCLXIX, 270—291.

⁵⁾ Paul Pisani „La Dalmitie de 1797 à 1815“, Paris 1893, стр. 373.

⁶⁾ Та им је црква уступљена 1603 год. од братовштине св. Кржа (И. Стјепчевић: „Катедрала св. Трипуна у Котору“, Сплит, 1938, стр. 61). Иначе се то сједиште братовштине налазило на мјесту данашњег Казненопоправног дома. Касније је братовштина добила олтар посвећен св. Грешпину у цркви св. Јеронима. Бискуп Марко Антун Грегорина наређује 1807 да се тај олтар пренесе на Росе.

1) Записник о саслушању старјешина братовштине вођен је у присуству претседника и секретара Которске општине 13 XI 1810, у секретаријату општине.⁷⁾ Позвани су Танасије Клисић, гасталд, Никола Ђирковић, синдик, и Лука Рајчевић и Иван Висковић, прокуратори братовштине.⁸⁾ Послије упозорења да говоре истину, постављен им је низ питања, а из одговара добијамо следећу слику о которским обућарима XIX вијека. Братовштина је 1810 бројила 38 чланова, са 15 мајстора. Затим се износи како старјешине предају властима статут на увид, па се констатује да братовштина обућара организовано постоји од 1503 год. Њени су приходи били такса од 2 млетачка солда на сваку кожу, а касније је још сваки мајстор уплаћивао по 5 лира годишње. Убирали су се и добровољни прилози чланова. Али откада је 1807 затворена црква св. Јеронима и олтар св. Грешпина пренесен из града, престало се са давањем поменуте таксе и прилога. И тако старјешине братовштине изјављују да не посједују никакву имовину. Иначе су се годишњи приходи, још док се убирала поменута такса на кожу, допринос мајстора и добровољни прилози, пењали на износ од око 100 лира. Братовштина нема прихода од зграда и земљишта, јер их не посједује, а исто тако не посједује ни драгоцености у драгом камењу и умјетничким сликама, осим неколико сребрних предмета за црквену употребу.⁹⁾ Организација није ничији повјерилац, једино сматра да јој мајстори дугују оних 5 лира годишње, и то од 1804 па до 1807 године и дјелимично 1808 година, када су престали да плаћају поменути износ, а њихово се дуговање према братовштини попело на 257 лира и 10 солда: Што се тиче покретне имовине, братовштина је јако сиромашна, а и неке преостале ствари за вјерску употребу налазе се углавном у трошном стању.¹⁰⁾ На питање о редовним трошковима за обавезне мисе,¹¹⁾ старјешине братовштине изјављују да се годишње трошило укупно око 70 лира за одржавање обреда, апарата за восак итд., црквењак је добијао 15 лира, а 8 лира се издавало као годишња закупнина свима онима који су имали право на бенефиције у вези са црквом св. Јеронима. Чак ни све те редовне трошкове братовштина није била у стању да исплаћује. На крају, захваљујући околности да

⁷⁾ УП ССLXIX, 273 — 275.

⁸⁾ Термин гасталд, у употреби од X вијека, преузет је од назива управника земаља потчињених Млецима. (Молменти, н. д. I, стр. 159). Код братовштине гасталд је старјешина, синдик надзорни орган, а прокуратори се брину о благајничком пословању.

⁹⁾ Двије реликвије, калез, патена и „пакс“, све од сребра, тежили су 25 малих млетачких унча, што би било преко 625 грама сребра (унча је 0,025102 килограма).

¹⁰⁾ Трошни су: једна свјетилка, једна кошуља и 5 планита; у добром стању су 6 свијећњака од мједи, застава са копљем и јабуком, два стара мисала, звонце итд.

¹¹⁾ То је било три пута годишње: на дан св. Грешпина, о Спасову-дану и на Дан мртвих, а износило је 24 лире.

Ђирковић и Клисић нијесу били писмени, ми сазнајемо за имена двојице мајстора који су потписали умјесто њих. То су Јосип Перизиното и Лука Драгомановић.

2) Статут обућара, према изјави гасталда и осталих старјешина, донијет је 1503 год. а 1810 је још био сачуван и предочен властима. Међутим, међу откупима Државног архива у Котору налази се и један препис статута обућара, одобрен од провидура 7 X 1489 год. Само су те одредбе релативно врло оскудне и непотпуне. Могућно је да се ту ради о првом нацрту статута, касније допуњеном, па је дефинитиван облик статуту дат 1503. Али на сваки начин је нетачно тврђење да братовштина постоји од 1503. Тим прије што се међу откупима Државног архива у Котору чува и један знатно старији докуменат преписа правила која су ушла у обичај (узансе) међу которским обућарима још из 1398 год. Оба два поменута преписа су из новијег доба и имају знатних грешака, вјероватно због латинске готице оригинала, а има и нејасних и непотпуних мјеста. Тако нарочито код статутарних одредаба, имена нијесу увијек сигурна, а понеки се смисао није могао реконструисати због очитих празнина. Докуменат о узансама тачно је датиран са 1 IV 1398, а писан је на латинском, осим италијанског наслова.¹²⁾ Одмах на почетку донесена су имена од двадесет присутних мајстора, који су писмено утврдили постојећа обичајна правила међу обућарима и донијели неке одлуке. Ти которски обућари са краја XIV вијека били су: Димитрије, Русин Радовчев (de Radovaz), Тодор Милопошин, Мојша Проклинић, Новак, Радич, Остоја, Тихојак, Портолус, Јован брат Стојков, Стојко Јање, Басо, Радосав Шпањић, Бокше, Радосав, Вулгота, Наплат, Мартин, Никола, Милман, Радован и Лукоје. Сви поменути занатлије једногласно констатују да су саградили кућу „изван новог зида“ града Котора, код малих врата, испод куће која је била Ивана Буће. Осим тога купили су једну просторију за штављење коже.¹³⁾ И ко би год отсада желио прерађивати коже или вршити било који други посао обућарског заната у поменути просторијама, за први пут треба да плати 22 которска гроша. А ако то одмах не учини, неће смјети да користи просторије братовштине. У случају да неко погази то правило, и без дозволе гасталда уведе некога да тамо ради, казниће се глобом од 6 гроша братовштини и 12 гроша Которској општини, с тим да се опет поменути пропис спроведе. А ако би сам гасталд некога примио, не наплативши ту суму од 22 гроша, и он ће морати да накнади глобу идућем гасталду од свог властитог новца. А ако и сљедећи гасталд не би тражио од свог претходника поменуте гроше, требаће да их сам накнади од своје имовине. Код доно-

¹²⁾ »La cognizione e continenzia de uno instrumento facto fra antichi galigari per loro usanze“.

¹³⁾ Употријебљен је израз „lontrum“. Иако у рјечницима и приручницима којима располажемо нијесмо нашли значења, из контекста се види да је ријеч о просторији за штављење.

шења горњих одлука били су још присутни и „добри људи“: Карло Пера Добрише, дрводјелац, и Витко, шегрт. Докуменат је написао и потписао Михаило Баска, каноник которске катедрале и нотар. Затим слиједи једногласна одлука Новака обућара и гасталда братовштине, Тодора Малошина,¹⁴⁾ обућара и горе-поменутих братима, да Прибил Братислав, грађанин Котора, буде током идућих пет година ослобођен свих намета. Али ако хоће да користи заједнички казан („cum caldara de communi“), треба да плати што је право. Послије пет година и он ће уплаћивати све као и остали братими. Ово је писано 7 јула 1410 год. исто од стране свештеника Михаила Баске, који је тих година био судија братовштине, и у присуству Остоје и Тодора, обућара. Затим се једногласно одлучује да ако би неко од братима увриједио гасталда, треба за казну да плати 12 гроша, а ако увриједи неког од судија братовштине, платиће 6 гроша. А ако би неко хтио отјерати или увриједити декане кад се пошалу да врше запљену код неког братима, казниће се са 4 гроша.

3) Прије него што пређемо на статут обућара, треба да се задржимо на једном важном документу из фонда которских судско-нотарских књига¹⁵⁾ који хронолошки долази раније од статута. Ради се о допуни изнесених узанса. Захваљујући том документу ми добијамо још један богатији попис которских обућара из 1430 год., са 31 именом.

Како су се, изгледа, новосатрађене радне просторије братовштине, и поред утврђених правила из 1398, користиле у разне недозвољене сврхе, и како се изигравао интерес саме братовштине, донесена су нова и још прецизнија правила. Осим тога братовштина је била чврсто ријешена да сузбије сваку активност трговаца и домаћих обућара ван организације. Иначе тај проблем трговине, коришћења просторије и конкуренције, стално се враћао и постајао акутан, па и овом приликом видимо да је одлука самих обућара била донесена још 21 IV 1430, а потврђена од власти 1459, када су је, вјероватно, опет хтјели користити, или оснажити санкцијама. У тексту из 1430 год. најприје се цитирају имена 31 обућара који су једногласно донијели закључак. Иако није свакоме дато и презиме, односно тада још патронимик, занатлије су у Котору, као и у претходном документу очигледно били домаћи људи са народним именима. То су: Јури, Новак Доброшевић, Стојко Јање, Мараш, Димитрије Грубачевић, Матко и Стјепко Мичић, Радохна Миоман Влапичић и Димитрије, његов брат, Ратко Сриједановић, Миок Бошковић, Миладин Радосалић, Милоје Љупчевић, Остоја Бриковић, Матко Радихнић, Божидар

¹⁴⁾ Истичемо недоследност у писању. Код прва два помена у оригиналу стоји: „Theodorus de Milogose“, а код трећег: „Theodorus filius quavadam (!) Malgosi“.

¹⁵⁾ СН XI, 396—398 под насловом: „Pacta et conventiones inter cerdones Catari“.

Гулконџић и Ботић, његов брат, Вукота Павловић, Радош Медошевић, Матко Радничић, Богосав Монковић, Живко Сладановић, Лукша Куканец, Милош Новаковић, Тонко Братвенић, Никола Јурковић, Бошко, слуга Јуришин, Никша Стојковић, Ратко Пијуговић и Јурко Марушић. Сви поменути обућари обавезују се да ни под каквим условима неће пристати да препарирају кожу трговцима, било домаћим било страним, него ће то радити искључиво за своју употребу. За преступ је предвиђена казна од 10 которских перпера за сваки пут, од чега половина треба да иде држави, а друга половина за уређивање просторија за препарирање коже.¹⁶⁾ За наплату казне моћи ће се провести поступак заплъене према преступнику, без могућности правног лијека. Докуменат је потписао нотар, Млечанин Фрањо де Индрико пок. Менголинија, судија Лауренције Бућа и аудитор Драго пок. Николе Болише, па се затим додају још два закључка. По њима нико од присутних обућара неће смјети да прерађује кожу ни за било ког праћанина Котора, него само за своју употребу. За свако повећу кожу вриједности 1 перпера, или изнад тога, платиће се за прерађивање пола гроша, а ако је вриједност испод 1 перпера, не плаћа се ништа. Исто тако, нико од обућара не смије уводити у просторију за штављење коже да му помаже неко лице које није обућар. Казне су као горе. Докуменат је легализован 7 III 1459 год. под општинском лужом, од стране которског кнеза Арсенија Дуода и Трипка Маргоџијева, Лодовика Драгова и Николе пок. Матије Бизанти, судије. У то доба је гасталд братовштине био обућар Миломан Мирковић, а с њим су били још овлашћени да спроведу легализацију документа мајстори Никола Шаргевић и Радослав Гропешић.¹⁷⁾

4) Најзад, како смо рекли, сачуван је у препису и статут братовштине обућара из времена провидура Пријама Трона, дакле из год. 1488. Препис је непотпун и на неким мјестима нејасан због изостављања. Та се мјеста нијесу ни могла донијети. Добрин Лафрановић (Занфрановић?), гасталд, Марин Герло и други прокуратори предали су нацрт статута, потврђеног од скупштине братовштине, да га провидур одобри. У чл. 1 одређује се да сваки нови члан, било домаћи било странац, ако жели да уђе у овај занат и користи которску радионицу за прерађивање коже, треба да уплати 8 перпера. У чл. 2 проглашена је обавеза присуство-

¹⁶⁾ Употријебљен је термин „thine judaice“, дакле већи суд или рупа за препарирање коже. (Упор. Боерио „Dizionario del dialetto veneziano“, под „tina“). Али овдје је ријеч, вјероватно, о већ помињаној просторији. За исти појам срета се и скраћени термин „judaica, iudeca, zudega“ и сл.

¹⁷⁾ На овом се документу кратко задржао Иван Божић када је дао „Извјештај о раду у которским архивима“. Божић на основу њега закључује да се „млетачка привредна политика слагала са уским еснафским монополизмом“. А забрана прерађивања коже за трговце „показује да је систематски спречаван развитак робне производње, а тиме и онемогућаван и развитак которске привреде у складу са општим развитаком у Европи“. (Споменик СП, САН, Београд, 1953, 8—9).

вања скупштине и предвиђена је казна од 4 гроша. Члан 3 обавезује сваког ко ради у радионици братовштине да је ишчисти. Ако то не уради, казна је исто 4 гроша. Члан 4 предвиђа казну од 4 гроша и за све оне који не посјеђују мису у празнике одређене од братовштине. Члан 5 обавезује чланове да прате на пробље умрлог братима своје братовштине. И ту је казна по 4 гроша за сваки неодзив. Та обавеза не постоји једино у случајевима куле или заразе. Члан 6 нормира да нико не смије узимати из радионице било какав предмет братовштине, иначе мора платити 4 гроша убирачу кога одреди братовштина. Новац ће се убирати преко полице, без других наређења. И на крају, у члану 7, стоји да ко у скупштини каже неку нечасну ријеч против другог, или увриједи гасталда, сваки пут ће платити 4 гроша. Овај статут је одобрен 7 октобра 1489 год. Затим у наставку истог документа, а са датумом 16 новембра 1504, налазимо наређење издато писару статута Ивану Грасу да упише све чланове братовштине, да би тако они потврдили све ове одлуке и оне које ће се накнадно донијети. Имена пописа се ту не налазе. Затим се истиче да је ношење до цркве умрлог братима или члана његове породице дјело милосрђа. А ако се не нађе неко ко би добровољно носио, одредиће га гасталд. У случају непослушности казна је 4 гроша. На крају су преписане и неке одлуке од 14 VI 1509, у вријеме гасталда Ивана Козанића и официјала Комазора Домића и Илије Пребовића. Ништа се од имовине братовштине не смије ни продати ни купити ако то прије не одобре гасталд и његови официјали. А ако се тај принцип преступи, предвиђена је казна од 2 перпера. Један ће ићи которским властима, а други братовштини.

5) У сљедећем документу налазимо податке о примопредаји између старог и новог гасталда обућара, извршеној 13 I 1660 год.¹⁸⁾ Тог традиционалног датума (пренос моћи св. Трипуна) сваке године смјењивала се управа братовштине, и то, како ћемо видјети, није увијек пролазило глатко. Овом приликом је новоизабрани гасталд Андрија из Бергама имао да замјери прошлогодишњем гасталду Фрању Марћелу да није извршио налог скупштине око набавке једне сребрне реликвије. Он је наводно имао за дужност да преда новац неком патрону и да овај донесе реликвију за вријеме његова управљања братовштином. Нова управа тражи полагање рачуна и оптужује стару управу за небрижљивост и сву евентуално насталу штету. Стари гасталд Марћело¹⁹⁾ одбија оптужбу као „неправедну, дрску и неосновану“. Он наводи да је скупштина за набавку реликвије посебно овластила петорицу чланова. Међу њима се налази и он сам, али гасталд као власт ту нема да се мијеша, него одлучују сва петорица чланова. И они су заиста одлуком већине гласова већ поручили ре-

¹⁸⁾ СН СГ, 167—168.

¹⁹⁾ Необично је да је гасталд Марћело у ствари био заповједник топништва, а усто се сигурно бавио занатом и достигао тај положај.

ликвију преко једне побожне особе, члана братовштине. А што се тиче новца за ту сврху, Марћело га чува само за тај издатак и спреман је да га депонује код неке прикладне и сигурне особе. Тако ће се избјећи приче о недозвољеним зарадама, које наводно иду на штету братовштине. Осталу касу братовштине предаће новом гасталду на дан његовог наступа 25 I, на основу чега можемо закључити да је примопредаја у ствари сваке године трајала од 13 до 25 I. Од значаја је да истакнемо како је сада, око два и по вијека каслије докумената у којима налазимо богати попис углавном домаћих занатлија обућара (док. под бр. 2 и 3), управа братовштине у рукама странаца. Овдје, истина, немамо пописа чланова, али је упадно да су сва три главна положаја узели људи из Бергама, Лиона и Париза („Andrea da Bergamo gastaldo, Cristofolo di Lion et Pietro da Parigi procuratori«).

II

1) Дана 14 XI 1810 позван је Шимун Бочевих, гасталд братовштине кожара („scola, fraglia di San Bartolomeo, dei scorzeri, conciapelli, tabacchi“), а на мјесто отсутног прокуратора Јакова Баколовића приступили су савјетници („старци“, „vecchiardi“) Петар Радовани пок. Павла и Лука Рафаели. За свог протектора братовштине кожара држала је св. Бартоломеја.²⁰⁾ Према попису (који није приложен), чланова је тада било десет. Статут се даје властима на увид и констатује се да потиче из 1536 год.²¹⁾ Приходи братовштине су такса од 16 лира за сваких 300 козјих кожа, по 4 солда за сваку воловску кожу и добровољни прилози чланова. Укупни се годишњи приход лео на 150 лира. Али су од затварања цркве св. Доминика (или тачније св. Николе) престала та уплаћивања. Иначе, братовштина у то доба не посједује никаквих прихода од некретнина, драгоцености, па чак ни црквених предмета. Чланови су, наводно, све потребно добијали у самој цркви гдје им је био олтар. Једино постоји још застава са копљем и јабуком у добром стању. Редовити трошкови за мисе о свим благоданима без изузетка износили су до 120 лира годишње

²⁰⁾ Али јој ипак није припадала црква св. Бартоломеја, која је иначе у Котору постојала још из Средњег вијека, а први јој је помен 1326 год. (Стјепчевић, н. д. 38). Они су се, како се нешто касније из званичног саслушања види, окупљали око олтара свог протектора у цркви св. Доминика. Међутим, црква под таквим именом у Котору никад није постојала, па се вјероватно ради о цркви св. Николе, коју су држали доминиканци. Олтарска пала протектора братовштине израђена је, изгледа, током 1540 год. И баш поводом закашњења у изради те пале од стране протомјстора столара Фрање, наступају 28-II-1540 у име братовштине кожара Трипун Радич и мајстор Даби. За палу је издато 20 златних шкуда (СН XLVI, 662).

²¹⁾ Како ћемо касније видјети, стари је статут изгубљен 1717 год. и због тога је те исте године донесен нови. По овдје цитираној изјави гасталда, изгледа да се баш тај стари статут био пронашао и предао властима на увид. Свакако тај нам статут из XVI вијека данас није познат, док се препис новог статута из 1717 чува у Државном архиву у Котору и на њему ћемо се касније дуже задржати.

и 80 лира за восак и одржавање обреда. Иначе, братовштина је толико сиромашна да не може подмиривати ни обичне трошкове. На крају саслушања умјесто написменог гасталда потписан је Иван Сортар.²²⁾

2) У најстарије доба обућари су сами прерађивали коже, па изгледа није ни било посебног кожарског заната, тако да почетком XIV вијека, осим импозантног броја од 22 обућара, ми у Котору уопште не сретамо посебну категорију кожара, него само 7 крзнара.²³⁾ Али можда баш тај велики број обућара указује на неку унутрашњу диференцијацију међу њима самимма.²⁴⁾ Свакако, монопол обућара над кожама био је неко вријеме потпуно, што нам показују већ изложени документи. А и када је наступила диференцијација, обућари су кожарима дали сасвим мало и одређено подручје дјеловања, и пажљиво их надзирали. Али тако није задуго остало. Потражња, прилив трговаца, сировина и лица која су била вољна да раде на кожама ван туторства обућара, све су више расли. И до борбе је морало доћи, с тим што су кожари били у почетку без подршке, а касније су хватали све више маха. Занимљиво је да се сличан процес одвијао и у Дубровнику, у отприлике исто доба.²⁵⁾ Први отворени сукоб између обућара и кожара избио је 20 IX 1509 год.²⁶⁾, када су власти на захтјев обућара донијеле одлуку у њихов прилог. Тиме су, како ћемо видјети, потврдили и дотада важећу праксу у Котору. Повод за избијање несугласица био је рад кожара на штављењу говеђе коже, док је њима било тада дозвољено да прерађују само коже ситне стоке (козје и овнујске). Та све јача конкуренција кожара довела је многобројне которске обућаре у тешку кризу, и они су у излагању својих неприлика врло исцрпни и отворени. Захваљујући томе, аргументација ове њихове претставке пуна је важних и занимљивих података о приликама занатлија у Котору на почетку XVI вијека. У име братовштине обућара наступили су гасталд мајстор Влатко Радонић и мајстори обућари Лука Ђорђевић и Ловро Петров, као прокуратори. Они износе како већ извјесно вријеме обућарски занат опада и назадуге и како се то из дана у дан све више запажа. Главни узрок таквог стања ствари је, по њима, у приливу странаца који се баве кожарским занатом, и тако отимају крух обућарима и њиховој дједи. А ти

²²⁾ УП ССLXIX, 275—276.

²³⁾ „Которски споменици“ (1326—1335), ЈАЗИУ, Загреб 1951. Треба иначе нагласити да крзнаре (pelizarii, pilicarii, piliparii) не треба мијешати са поменути двије струке обућара и кожара.

²⁴⁾ Понегдје се у исправама которских нотара, истина нешто касније, налази и термин „опанчар“. Такав је случај напр. у тестаменту Станиславе, жене „quondam Milchi oranzarii“, која 9 IX 1535 жели да буде покопана у гробу религиозне братовштине „Св. Розарија“ у цркви св. Николе „a flumine“, (СН XXXIX, 748).

²⁵⁾ Драган Ролер „Дубровачки занати у XV и XVI стољећу“, ЈАЗИУ, Загреб, 1951, стр. 147.

²⁶⁾ СН XXVI, 592.

придошли кожари неће ни да се задовоље допуштеним радом на кожама ситне стоке, него се почињу бавити и прерађивањем говеђих кожа, што је искључиво право обућара, који посједују обућарске радње у граду. Посљедице тога, према мишљењу обућара, по њих су катастрофалне. На два мјеста се изричито каже да ће, уколико се не нађе лијека, они бити присиљени да напусте радње и огњишта и потраже неко друго мјесто за живот и зараду. А такву судбину они сматрају сасвим неправедном, јер су баш обућари, како тврде, највећим дијелом старосједиоци Котора, док су кожари придошлице. Али обућари, како даље тврде, не желе да изражавају неразумно непријатељство и не постављају неприхватљиве захтјеве. Напротив, они желе да се задовоље обје странке и да се само општро разграничи подручје рада. И заиста, которски провидур Пауло Валаресо, судије Трипун Бућа, Иван Драго и Јероним Лампро доносе одлуку, пред главним градским вратима, да кожари не смију прерађивати говеђу кожу, осим ако у Котору не отворе обућарску радиону. Они се смију бавити само препарирањем козје и овче коже као и досада, и у томе их нико не може ометати. Говеђу кожу смију прерађивати само обућари који имају своју радионицу, како је то још Арсеније Дуодо одредио.²⁷⁾ Ко преступи утврђена правила, казниће се са десет перпера, од којих половина иде држави, а друга половина за уређивање просторије за препарирање кожа.

Није ни потребно нарочито наглашавати важност овога документа. Прије свега, на основу њега можемо утврдити (а то је докуменат упућен млетачким властима које су његове наводе могле лако провјерити), да су скоро сви занатлије обућари тадашњег Котора били старосједиоци, а ми смо се из претходних докумената и упознали са њиховим домаћим именима. Затим се износи како су кожари „странци“, што вјероватно значи да је у средњем занатлиском сталежу, почетком XV вијека дошло до јаког прилива из црногорских и херцеговачко-босанских крајева, и да су се старосједиоци постарали да се сачувају законским санкцијама. Ипак су обућари и млетачке власти оставили један сектор за живот тих придошлица. Само што то за њих није било довољно, а теоретска могућност да „отворе обућарску радњу“ била је сигурно незнатна или никаква, јер тако велики број занатлија сигурно није лако дозвољавао и даље проширавање. Али такво стање ствари није трајало дуго.

3) Не много послије оваквог рјешења спора, ствари су се из основа измијениле у корист братовштине кожара.²⁸⁾ Тако је 21 I 1575 которски ректор Занбатиста Калбо одбацио тужбу обућара и ослободио кожаре плаћања таксе приликом прерађивања говеђе коже. А то значи да су кожари још и прије овог датума

²⁷⁾ Позивају се на докуменат који смо ми већ цитирали у првом одељку о обућарима, под бр. 3.

²⁸⁾ СН LXI, 841.

успјели да добију дозволу за рад на говеђим кожама, што им је дотада стално било оспоравано. Али су обућари ипак и код губљења монопола успјели још да задрже неко првенство, с тим што се за сваку говеђу кожу морала исплатити њиховој братовштини такса од 2 гроша. Овом приликом је званичном одлуком власти и то отпало, па су обје братовштине сасвим изједначене у правима. Обућари су, као странка која је сада изгубила у спору, још осуђени на исплату парничких трошкова. Велика је штета што се у овом документу сасвим овлаш прешло преко доказног поступка, иако се изричито наводи да су у име обје странке наступали адвокати и да су „навођени многи разлози и узроци“ у прилог једне и друге странке. Тако смо, уколико се не нађе нека нова документација, лишени детаљних података о развоју односа обућара и кожара. Свакако, сасвим је сигурно да су обућари морали узмицати пред упорним захтјевима придошлих кожара.

4) И тако су кожарске позиције све више јачале, а углед све више растао. И најзад у чл. 1 новог статута, са почетка XVIII вијека (24 II 1717), отворено је проглашено да ова братовштина има првенство пред осталим сличним сталешким организацијама обућара, кројача, месара и др., као што га је и прије имала.²⁹⁾ Ову временску ознаку „као што га је и прије имала“ не смијемо протегнути сувише унатраг. Јер ми смо већ видјели какво су првенство и монопол имали баш обућари у почетку XVI вијека и како се пред крај истог вијека развијала борба у прилог кожара. И током XVII вијека процес је сигурно и даље текао у истом смислу, па су најзад кожари стекли и првенство. То се, дакле, и констатује у статуту на почетку XVIII вијека. А у тексту ћемо наћи јасне примјере зависности и потчињености обућара. Статут је иначе потписан од ректора Ђовани Семенција и ванредног провидура Себастијана Вендрамина. У њему стоји да је стари изгубљен и, како не може да буде пронађен, братовштина не смије остати без свог нормативног документа. Затим се у уводу истиче да су за статутарне одредбе узимана обичајна правила, још провјерена искуствима мајстора. Избор гасталда и два прокуратора (једног за цркву а другог за занатлије) обавиће се сваке године традиционалног 13 I на скупштини мајстора (чл. 2). Тога дана ће гасталд приредити свима братимима вечеру и том приликом расправљаће се о интересима братовштине. За мајсторе, гасталд 2 фебруара приређује посебну закуску („маренду“), али ће за те трошкове добити накнаду од 2 мала реала (чл. 3). Примопредаја власти гасталда и полагање рачуна обавиће се 25 I сваке године. У случају неизвршења, предвиђена је казна од 10 дуката у корист цркве (чл. 11). Ако изабрани гасталд одбије част избора или не приреди вечеру и закуску, глобиће

²⁹⁾ УП СХП, 392—393.

се са 10 дуката, од којих ће 5 ићи у касу братовштине, а других 5 у државну благајну. И приликом вјенчања неког братима или његове родбине, исти ће бити дужан да свим братимима свога заната приреди закуску („маренду“, чл. 9). Што се тиче професионалних односа и правила, видимо да се у првом реду строго кажњавало свако врвовање туђих радника, и то са 5 дуката глобе (чл. 5). По чл. 6 видимо како су кожари почетком XVIII вијека успоставили свој монопол и нико ко није члан њихове братовштине и ко не уплати 1 перпер не смије да се бави тим занатом. Монопол је ишао и на рујевину, драгоцјено средство³⁰⁾ за прераду коже. Тако нико током године не смије да купује или потражује лишће рујевине, у циљу извоза из Боке или препродаје, осим једино у априлу, мају и јуну. Рујевину треба да откупљују кожари. Казна је предвиђена од 20 дуката (чл. 7). Обућари више немају слободне руке за набавку коже. Њима се забрањује веза са иностранством и упућени су искључиво на залиху говеђе и остале коже, коју ће добијати од кожара. Кожари се, истина, са своје стране обавезују да ће снабдијевати обућаре потребном кожом. У вези с овим спомиње се и неки „уговор направљен у старо доба“³¹⁾, али нам и он није познат (чл. 8). Иначе, таксе братовштине за препарирање коже су: за сваку говеђу кожу 8 солада, а за 120 брављих кожа 1 лира. И нико не смије да стави коже у воду за препарирање, ако не пријави њихову количину и не уплати таксу, иначе подлеже глоби од 10 дуката (5 братовштини, а 5 држави) и губитку саме коже (чл. 10). На крају се у чл. 12 предвиђа да се одмах сазове скупштина у цркви св. Николе, на којој ће се изабрати гасталд и прокуратори за наступајућу годину, јер се то 13 I те године није било извршило. Том приликом ће се сви чланови упознати са донесеним правилима. На тој и на свим другим скупштинама по обичају треба да буде присутан и претставник власти.

5) Што се тиче питања откуда се све набављала кожа у Котору, осим домаћих залиха, може донекле да послужи један докуменат од 13 XII 1776 године. Тада је Магистрат за здравље из Млетака упутио акт којим обавјештава которског ванредног провидура Агостина Соранцо да је по престанку епидемије поново дозвољена трговина кожама са Француском, Корзиком и Холандијом. Приложена је и заједничка штампана терминација 4 провидура (од 11 XII 1776) у том смислу. Али обим трговине бокелских помораца у том времену са кожарском сировином за сада нијесмо могли да утврдимо. Терминације говоре о набавкама непрепарираног крзна и коже.³²⁾

6) Пропис о препарирању и трговању кожом, који је важио за све грађане Котора који нијесу кожари, као и пропис о забрани трговања рујевином, изгледа да се није поштовао.

³⁰⁾ Лишће једне биљке богате танином.

³¹⁾ УП СХИИ, 393.

³²⁾ УП СВИ 84—85.

Тако је крајем XVIII вијека чак и Сенат, декретом од 22 IX 1781,³³⁾ потврдио једну нову терминацију „инквизитора заната“ од 22 VII исте године. У њима се поново истиче већ утврђено начело и пријети казним одредбама кријумчарења. Па и мало последије тога, 11 V 1782, гасалд братовштине кожара Петар Павлов Радовани и прокуратори Јосип Рафаели и Ангун Иванов Бочевих предају тужбу против шесторице грађана који су, наводно, преступили наређења. Они су и поред забране наставили рад на кожама. Понеки од њих и тргују, па наносе тиме кожарским занатлијама знатну штету. Али из тога ће се изродити велики спор из кога ћемо моћи утврдити како се и овом приликом, крајем XVIII вијека, поновио сличан процес ономе већ изнијетом са почетка XVI и XVIII вијека. Мања група занатлија на мјерава да наметне свој монопол и спријечи проширивање свог професионалног круга. Тиме, наравно, почиње да се кочи развој заната и робне трговине, а сукоб постаје неминован. Само што је у овом случају та група монополиста била сведена свега на три породице, али зато веома борбене. А како се, осим тога, у овом спору налазе драгоцјени подаци о односима између занатлија тога времена и о кожарској струци херцеговске ривијере, ми ћемо се на њему исцрпније задржати. Занимљиво је још да је тај спор привукао велику пажњу грађанства, тако да которски ректор Ђантомазо Соранцо на два мјеста спомиње, знатно врење и узнемиреност међу овим жестокиим народом“ и „превише осјетљиво становништво цијелог овог залива“.³⁴⁾ Свакако ректор не узима одмах тужбу у поступак, већ само упућује један позив свима који нијесу организовани у братовштину кожара, а нарочито оптуженима „да се уздрже од било ког даљег рада, прераде или продаје кожа од животиња убијених на клаоницама града или околине“.³⁵⁾ У свом одговору од 13 V 1782 оптужени, преко свог адвоката Николе Бизантија, моле да ректор скине забрану рада на оним кожама које су набављене прије поменуте терминације „инквизитора заната“ и сената и на којима су већ отпочели процес прерађивања. Исто тако моле да могу продати коже које су већ препарирале. Иначе, што се тиче саме терминације, они износе мишљења да су је у ствари изнудили Радовани и Бочевих, самозване старјешине кожара, и то „путем лажних исказа, са прикривањем истине и самовољом достојном прекора“. А као последица свега они тврде да је наступила „пропаст трговине и потпуно уништење најсиромашнијих породица које су, прогнате, присиљене да на другом мјесту траже своје несрет-

³³⁾ Оригинал дукала Паола Раинеријуса, упућеног которском провидуру Ивану Тома Суперано, налази се у Државном архиву у Котору (0 19). Ту видимо да је заступник старјешина кожарског заната био племић Трипо Браћен.

³⁴⁾ УП СХИИ, прилог између стр. 397—398.

³⁵⁾ исто, 384.

но издржавање“.³⁶⁾ А 19 маја 1782 гасталд и прокуратори братовштине одговарају на ту претставку кожара и најодлучније се супротстављају њиховом гледишту, сматрајући да је оно само покушај настављања њима недозвољеног рада на кожама и изазивања спора. Због тога траже пуну и дословну примјену терминације.³⁷⁾ И тако се сукоб између „самозваних“ старјешина и кожара продубио, и обје су стране одлучиле да потраже правду пред судом у Млецима. Зато гасталд и прокуратори моле которског ректора 17 V 1782 да им одобри одржавање скупштине и избор правног заступника, јер им претстоји судски поступак у Млецима. Али ректор истога дана доноси одлуку да се најприје његовој канцеларији мора поднијети статут братовштине, са збирком закона и осталим књигама администрације, и да прије тога не одобрава скупштину.³⁸⁾ На ту негативну одлуку которских ректора старјешине братовштине су 19 V одмах упутили жалбу у Млетке. Кад не могу изабрати свог правног заступника, гасталд и прокуратори изјављују да ће сами ићи да претстављају интересе братовштине, али зато од власти траже накнаду трошкова. Иначе чим је уложена жалба, они истичу да се не смију доносити никакве одлуке до њеног рјешења.³⁹⁾ Упућујући 24 V инквизиторима заната у Млетке жалбу старјешина братовштине и остале акте у овом сукобу, которски ректор Соранцо даје своје мишљење. Он прије свега жели да буде сигуран у легитимност избора садашњих старјешина братовштине, с обзиром на то да они претстављају своју установу већ дуже од двије године. Зато је од братовштине и тражио статут. А осим тога он сумња у своју искључиву компетенцију у рјешавању тога питања.⁴⁰⁾

Исцрпнији став кожара дао је 28 V адвокат Никола Бизанти и приложио текст статута братовштине из 1717 год. који смо ми већ раније изнијели. Међутим, у једном попису кожара налазимо низ од 21 имена занатлија те струке у Котору с краја XVIII вијека. Сви су они у опозицији према тадашњим старјешинама, што би значило да је укупан број тадашњих кожара, урачунавши и понеког присталицу тројице старјешина, био још нешто виши. Нећемо износити цјелокупан попис,⁴¹⁾ али је важно да се за те занатлије изричито каже да се баве кожарским занатом већ више година, а да је код многих то занат наслијеђен од својих предака. Међутим, за „самозване“ старјешине братовштине тврде да су се „увукли и наметнули“ у тај њихов иначе веома стари

³⁶⁾ Исто, 385.

³⁷⁾ Исто, 388.

³⁸⁾ Исто, 386.

³⁹⁾ Исто, 389.

⁴⁰⁾ Исто, 390.

⁴¹⁾ Међу кожарима из 1782 год. помињемо породице: Цвјетковић, Липовац, Бркановић, Марић, Радуловић и Вицковић.

занат.⁴²⁾ За породице Бочевић и Радовани тврди се да су се недавно населиле са подручја турске Албаније, а за Рафаелија да се исто тако скоро доселио са оближње црногорске територије под Турцима. Затим излажу неисправности старјешина братовштине. Тако већ „многа година“ не сазивају скупштину, не биљеже чланове, не захтијевају таксе, штетећи тиме материјалне интересе установе и не поштујући законске текстове. Кожари на крају траже поштовање приложеног статута из 1717 год.⁴³⁾ Иако нападани са сваке стране, Радовани и Бочевић, у својству гасалда и прокуратора братовштине, не желе да изгубе иницијативу из својих руку већ се и даље боре за очување свог монополистичког положаја. Тако они 1 IX 1782 предају тужбу ректору против Николе Цвјетковића, зато што се усудио откупити код вратију Гурдића цјелокупну количину рујевине, око три миљара. Смјестио је у своја два магазина у кући Јосипа Бескуће. Тужитељи истичу да је било много свједока и траже печатење и секвестар тог материјала.⁴⁴⁾ И заиста, секвестар је извео Бартоло Паће и изјавио да се ради о 2818 либара расуте рујевине.⁴⁵⁾ Иако у актима немамо завршетак овога спора, ипак можемо уочити његове линије развоја. Тако напр. которски ректор све више стаје на страну кожара и прихвата њихове аргументе у сукобу са старјешинама. То се јасно види из писма инквизиторима заната од 4 IX 1782, у коме се ректор Соранцо сложио са општом осудом дотадашњих управних органа братовштине, сматрајући их узурпаторима власти који само хоће да диктирају законе осталим кожарима у Котору, „отстрањујући од вршења заната особе које су га прије вршиле и које се не подређују њиховим објектима“. Јер и херцеговски кожари, а међу њима и Никола Ђуров Цвјетковић, становник и трговац у Котору, а кожар у Баошићу, исто набављају рујевину у Котору. Они не сматрају да крше законске прописе терминације кад се уздржавају од било какве потражње рујева лишћа, прије него што дође на слободну продају. А када се рујевина већ донесе на слободну продају и на располагање сваком которском кожару, онда послѣ тога и Новљани сматрају да имају право купити тај неопходни материјал и превести га у свој крај. И то баш само двије породице, Радовани и Бочевић, сматрају такав поступак кријумчарењем, иако је око три миљара рујевине било купљено на уобичајеној пијаци, ван врата Гурдића. Циљ је законског текста само да се спријечи скривена и недозвољена трговина. Ипак је на наваливање тужиоца ректор запечатио робу и секвестрирао до даљих одлука, које се траже од претпостављених органа. На крају

⁴²⁾ Исто, 391.

⁴³⁾ Исто, 391.

⁴⁴⁾ Исто, 395.

⁴⁵⁾ Исто, 396. Либра (велика) је 0, 4769 килограма, док је миљар у ствари хиљаду либара, дакле 476, 99 килограма.

се још констатује да се кожарским занатом бави велики број људи, али је сведен на 2—3 породице које тврде да га сачињавају. А није ни јасно како су те породице успјеле да се увуку и наметну; поред толиког броја домаћих људи, који су се насљедно већ вјековима слободно бавили кожарством, на јавну и своју личну корист.“⁴⁶⁾ Даље из одбране Цвјетковића сазнајемо важну појединост да рујевине није било у Боки, него се морала искључиво довозити из „оближње турске територије“, а доносили су је погранични Црногорци испред градских врата.⁴⁷⁾ Затим видимо да је Никола Цвјетковић био развио велику активност у свом братству, па им је била потребна велика количина рујевине. Тако 8 IX 1772 пријављују набавку нових 5612 либара тог лишћа, које су им Црногорци донијели на врата магазина у Котору, али пошто је роба била изложена на Гурдићу. Иначе се Цвјетковић обавезује да и ова нова количина, уз ону већ секвестрирану, неће бити коришћена док се не донесу дефинитивне одлуке. Рујевина му је потребна искључиво за потребе своје кожарске радње.⁴⁸⁾ Дана 18 X 1782 Цвјетковић тражи укидање секвестра, а 22 X, пошто се тужитељи нијесу одазвали позиву, ректор доноси тражену одлуку о укидању.⁴⁹⁾

Још дан прије тога (21 X), браћа Цвјетковићи (Никола и Лазар) предају нову формалну молбу ректору за набавку нових 18 миљара руја за потребе кожарске радионице на подручју Херцегновог. Браћа моле да им се изађе у сусрет, да тако не би пропала богата залиха коже коју треба препарирати. Затим моле да ректор одреди један термин послѣје којег ће херцеговски кожари моћи набављати рујевину, не штетећи интересе которских кожара. Истог дана ректор издаје проглас у коме се позивају которски кожари да у року од три дана могу да изузму потребну им количину рујевине из магазина браће Цвјетковић у „Улици св. Николе поморца“. А ако се у том року нико не јави, Цвјетковићи се овлашћују да извезу набављених 18 миљара рујева лишћа за Херцегнови.⁵⁰⁾ Најзад је опет дошло до запљене и апелације, али у томе материјалу не налазимо нових важнијих момената за свој предмет. Од значаја је само једна одлука млечачких власти у којој се за мјесец дана суспендује терминација инквизитора заната, толико побијана од кожара, док се не извиде неке чињенице.⁵¹⁾ На основу тога, а у недостатку каснијих докумената, могло би се претпоставити да је послѣје тог привременог рјешења и дефинитивно укинута та спорна терминација. Па ипак су породице Радовани и Бочевећ (Рафаели су се изгледа повукли, јер се при крају процеса уопште не спомињу) са успјехом пре-

⁴⁶⁾ Исто, уметак између стр. 397—398.

⁴⁷⁾ Исто, 397.

⁴⁸⁾ Исто, 399.

⁴⁹⁾ Исто, 401.

⁵⁰⁾ Исто, 403.

⁵¹⁾ Исто, 411.

бродили ову кризу напада на њих. Њихови се потомци, наиме, како смо већ видјели на почетку поглавља о кожарима, налазе опет међу старјешинама, у доба када се братовштина кожара, почетком XIX вијека, дефинитивно укида.

7) Али рад већег броја кожара крајем XVIII вијека, по разним приватним радионицама града, био је веома нездрав и изазивао протесте грађана и забране од стране власти. Занатлије су се нерадо растајали од својих радионица, тако да су све одлуке власти постигле само привремене резултате. Наравно да су највише протестовали санитарски органи због „нечистоће ваздуха, проузроковане отровним испаравањима од штављења коже унутар градских зидина“. Како се, дакле, крши закон и постоји опасност обољења, нарочито у љетње доба, а судије, санитарске власти и ректор стално траже поштовање закона, ванредни провидур Марко Зорзи доноси коначну одлуку 26 IV 1795 год. По њој у року од три дана сви градски кожари морају прекинути са радом на кожама унутар градских зидина. Тај посао ће се обављати искључиво ван зидина „на уобичајеним мјестима, гдје и други раде, како је то чврста воља власти“. Не прима се никакав разлог који би могао оправдати и даљи рад на кожама унутар зидина.⁵²⁾

Та „уобичајена мјеста“ која се спомињу у документу сигурно су „Табачина“, локалитет пред сјеверним которским вратима, који је до данас у свом називу сачувао успомену на то бављење.⁵³⁾ По сјећању старих Которана, до Првог свјетског рата становници „Табачине“ су били, са мало изузетака, искључиво кожари. Већ на први поглед јасно је преимућство тог положаја у непосредној близини града, са обиљем рјечне воде у зимским мјесецима.

III

1) Дана 15 XI 1810 саслушан је гасалд братовштине кројача Никола Десеко и један њен прокуратор Ђорђе Шутовић. Други прокуратор, Марко Матковић, био је тада већ умро. Братовштина има статут, који се даје властима на увид још од 1521 год.⁵⁴⁾ Неко вријеме је братовштина била укинута, али је 1735 опет обновљена. Приходи су: такса од 24 солда на сваког члана и добровољни прилози истих, у годишњем износу од

⁵²⁾ УП СХIX, 25.

⁵³⁾ Етимологија је арапска („debbag“ мајстор који прерађује сирову кожу) у нешто измијењеном турском народном облику („табак“). Или још ближе „табакана“ („debbag-hane“), мјесто гдје „табак“ прерађује кожу. (Гл. Елезовић: „Турски споменици“, I, Београд, СКА 1940, стр. 104 и 109).

⁵⁴⁾ Ова је година, вјероватно, нетачно наведена. У препису статута, наиме, на коме ћемо се касније дуже задржати, стоји датум 3 I 1528 и потпис провидура Доменика Гритиа. И заиста тај је провидур био у Котору од 1526 — 1528. Зато би и у овом исказу требало да стоји 1528 година.

преко 80 лира. Али када је 1807 укинута црква св. Доминика, у којој су се обављали обреди код олтара св. Хомобона,⁵⁵⁾ уплата таксе и прилога је престала. Иначе, кројача обухваћених организацијом било је 1810 год. укупно 26, али се приложени попис не налази међу списима. Братовштина нема драгоцености, једино се сматра повјериоцем за 93 лире и 12 солада према својим члановима, који од 1804 до 1807 нијесу уплаћивали дуговану таксу. Четири бакрена свијећака, власништва братовштине, одузела је држава по укидању цркве. Остала је застава или знак заната, са копљем и позлаћеном јабуком од бакра. Од обавезних трошкова кројачи су плаћали 20 лира годишње за свечану мису о св. Хомобону и другим благоданима. Одржавање ручка укупно је стајало 70 лира. Братовштина је, дакле, тако сиромашна да ни саму себе није могла да издржава.⁵⁶⁾

2) Међу откупима Државног архива у Котору⁵⁷⁾ чува се препис статута кројача, датиран са 3 I 1528. Препис је изведен знатно касније и није званично овјерен, али иначе нема разлога да се сумња у његову тачност. На крају се налази и формула званичне потврде которског провидура Доминика Гритија и биљешка да је статут донесен у доба када је гасталд кројачке братовштине био Д. Доменего, кројач, а прокуратори мајстори кројачи Ђорђе и Матија Винков. У религиозној инвокацији послије помена Богородице и св. Марка, осим заштитника Котора, налазимо још и св. Хомобона, заштитника кројача, и св. Барбару. Затим се одмах на почетку истиче да за кројачки занат у цијелом свијету постоје правила по којима се управља и да је било штетно што их Котор дотада није имао.⁵⁸⁾ Да се занат унаприједи и избјегну штете, састављају се статутарна правила, која ће, по провидуровој потврди, бити обавезна за све занатлије и грађане которске, као и за странце. На дан прославе преноса моћи св. Трипуна мора се код старог гасталда одржати скупштина. Тога дана извршиће се и избор новог гасталда и два прокуратора. Прокуратори имају задатак да убирају новац и да га заједно са гасталдом троше, према одлукама саме братовштине (чл. 1). Навече Трипундана сви кројачи треба да се сакупе у цркви св. Марка Еванђелисте.⁵⁹⁾ Из ње ће изаћи у процесу са

⁵⁵⁾ Тај олтар заштитника кројача се врло често селио. Из статута ћемо видјети да је био најприје у катедрали, па у цркви св. Марка. Затим по подацима из бискупског архива И. Стјепчевић износи (н. д. 61) да се олтар налазио у колегијалној цркви св. Марије, па у цркви св. Бартоломеја. Најзад, како смо већ истакли, црква св. Доминика није постојала, него се ради о доминиканској цркви св. Николе.

⁵⁶⁾ УП ССLXIX, 276—277.

⁵⁷⁾ О 46.

⁵⁸⁾ Кројачи у Котору се спомињу још 1326 год., али само један. („Которски споменици“ н. д. 431). Од остале двојице цитирано под „sartores“ (стр. 641). Доминик је, изгледа, са Раба (стр. 101), а Марин је обућар (стр. 208).

⁵⁹⁾ Средњовјековна црква на Гурдићу, у близини зидина. И Стјепчевић, н. д. 58.

копљем и барјаком, по обичају, и доћи у цркву св. Трипуна, носећи у рукама дуплире. Ко неоправдано изостане, платиће братовштини у року од 8 дана 24 гроша (чл. 2). Сваке године о Божићу сви кројачи треба да братовштини исплате извјесну суму. И то: сваки мајстор који држи своју радњу по 4 гроша, а сваки његов радник 2 гроша. Мајстор се сматра јемцем за раднике своје радње (чл. 3). Сваки странац који би хтио да се у Котору бави кројачким занатом треба да уплати братовштини 2 перпера; а онај мајстор који га прими биће његов јемац. То се подразумијева само за случај да ће овај желети стално настанити у Котору. Иначе је странац слободан 8 дана, а послије тога је подложен као и сваки братим да допринесе по два перпера и да годишње плаћа о благоданима, како је речено (чл. 4). Служење мисе, која се обично обавља о св. Барбари у цркви св. Трипуна, пренијеће се истог дана на олтар братовштине у цркву св. Марка (чл. 5). Нови гасталд и прокуратори треба да прегледају рачуне старих прокуратора (чл. 6). Члан 7 доноси један закључак которских кројача, сакупљених у кући њиховог гасталда мајстора Марка пок. Ивана, у присуству прокуратора и кројачких мајстора Микијеља и Фрање пок. Ивана. Већином гласова, са два гласа против, ријешено је да ниједан мајстор који има своју радњу не смије примити неког дјечака да га учи занату у дужем трајању од једног мјесеца. Циљ је да се током тог мјесеца утврди да ли је тај дјечак способан за занат или не. Ако се послије тог рока увиди да ту нема наклоности за занат, треба га или одмах отпустити или држати најмање 4 године. За неизвршење тог прописа плаћа се братовштини 1 дукат, канцелару други, а кавалиру трећи.⁹⁰⁾ То је одлучено да се избјегну скандали који су избијали међу мајсторима (чл. 7). Ниједан мајстор овога заната не смије другоме одузети шегрта или показивати занат шегрту који је већ у радном односу.⁹¹⁾ Казна је као горе (чл. 8). Сваком приликом кад которски провидур одлучи да се за официре шију мантили, зарада треба да буде заједничка а не појединачна, и да тако сваки мајстор буде њен дионик. Ко би хтио да узме само на себе тај рад, нека плати братовштини што заради (чл. 11). Кад умре братим или неко од његове породице, тог дана су сви чланови обавезни да буду уз мртво тијело до покопа и да ожалосћене отпрате до куће. Казна за неиспуњење је два гроша (чл. 12). Ако један мајстор држи шегрта у својој радњи, а нарочито је везан неким уговорним роком, па дође други мастор и покуша да га из зависти преотме прије него што је протекло уговорено вријеме, забрањује се том другом мајстору да прими одузетог шегрта и користи његов рад, под пријетњом казне од 1 дуката (чл. 13). На дан св. Хомобона и св.

⁹⁰⁾ Кнез је имао свог канцелара, а тако се звао и помоћник нотара. Међутим није ми познато на коју се то личност мисли под „кавалир“.

⁹¹⁾ У тексту је термин „putto accordato“.

Барбаре, који падају истог датума (4 XII), сви мајстори треба да славе и затворе радње. У случају неизвршења казна је 1 дукат, који треба дати прокураторима (чл.14). Ако стари прокуратори не покупе у касу све што су дужни, морају дати накнаду од свог новца и предати чист обрачун новоизабраним прокураторима (чл. 15). У случају било какве размирице међу мајсторима кројачима, они су дужни да ствар изнесу пред гасталда, који треба да их заједно са прокураторима саслуша и измири. Тако треба да се распра сврши без свађе и мржње. Одлука гасталда и прокуратора има снагу као да је изречена од државног органа (чл. 16). На скупштини свих мајстора, одржаној код гасталда мајстора Марка, одлучено је да у случају избора неког мајстора за какву процјену, избрани је не смије прихватити без дозволе свог гасталда. Иначе се кажњава са два перпера. А кад добије дозволу, мора тражити 6 проща процента у корист братовштине. Новац треба исплатити братовштини истога дана када је извршена и процјена, или слиједећег дана. Ако се новац тада не преда, морају га наплатити сами прокуратори (чл. 17). Ако неки страни мајстор дође у Котор са намјером да отвори кројачку радњу, дужан је да братовштини први пут даде један дукат, а слиједећих година као и други братими (чл. 18). Исти ти услови важе и када которски праћани хоће да отворе кројачку радњу (чл. 19). Најзад, одлучује се да ће, послије миса у већ поменуте дане, мајстори да се сакупе у гасталдовом дому, у циљу приближавања и узајамног помагања. Ко се не буде одазвао платиће казне два перпера. То исто важи и за неодзив на гасталов позив за скупштину. И на крају су имена 14 кројачких мајстора који се 1528 год. налазе у Котору.

IV

Братовштина помораца заслужује свакако највише пажње кад се ради о историјату братовштине једног еминентно поморског краја. Како смо већ на почетку напоменули, знатан је број писаца који су се њом бавили.⁹³⁾ Али Белчић, аутор монографије, и остали писци ослањали су се највише на статут из 1463 год. и на литературу, а мање на остале архивске документе. Тако је и за ово подручје остао неискоришћен богат материјал. Баш због тог обиља архивског материјала братовштина помора-

⁹³⁾ Prof. G. Gelcich „Storia documentata della marinerezza bocchese”, Ragusa, 1889. Jar. Parall. „La marinerezza bocchese e la festa di San Trifone”, Cattaro, 1890. Петар Д. Шеровић: „Св. Трифун у Котору и Бокељска морнарица“, Брство XVIII, Београд 1924, стр. 47—59. Нико Луковић: „Постанак и развика трговачке морнарице у Боки Которској“, Београд, 1930. А. С. Дабиновић: „Котор под Млетачком Републиком“, Загреб, 1934. А. С. Дабиновић, Иво Стјепчевић и Предраг Ковачевић под заједничким насловом „Постанак и развика бокељске морнарице“ („Котор и Бока Которска“, Загреб, 1934, прештампано из „Нове Европе“ (књ. XXVII, стр. 61—71).

ца тражи посебну, ширу и потпунију обраду. Али како још нијесу испитани сви извори, ограничавамо се на неколико прилога.

1) Прокуратори братовштине помораца Видко Николић и Илија Ломбардић дали су свој исказ 17 XI 1810 год. Протектор помораца је св. Никола и то је једина братовштина у Котору која је имала своју цркву.⁶³⁾ Гасталд је те године био Антун Роси, али се он овдје назива „maestro di sedia“. За статут братовштине погрешно изјављују да је донесен 1496 год., док је познато да је статут датиран са 26 VI 1463 год.⁶⁴⁾ Број чланова је 1810 год. био 130. Братовштина посједује свега два терена у Кртолима, са незнатним приходима којима се не може издржавати. Треба истаћи да јој је од бивших влада било дозвољено да убире таксу, звану „alboraggio“, и то на бродове и веће барке оних мјеста у провинцији која су подпадала под надлежност которских помораца. Ова такса⁶⁵⁾ је доносила око 900 лира годишње. Осим тога добијала се и једна сума од поклона власти („grazie“) поводом свечаности св. Трипуна. То је износило око 100 лира. Најзад треба урачунати и приходе годишњег доприноса који су уплаћивали чланови братовштине за освјетљавање олтара и цркава, од 4 солда годишње на сваког члана („luminaria“), што је доносило око 20 лира. Али када су касније престали приходи од таксе и поклона, братовштина је остала у пасиви и сада се одржава једино добровљним прилозима, које уплаћују чланови, као и од незнатних прихода већ поменутих терена и „луминарија“, што укупно износи 330 лира. Један од терена земљишног посједа назива се „Будовина“, а други „Вуковина“. Први држи као кмет Стијепо Стезних у Кртолима, а састоји се у приходима уља и дрвета за ложење. Други држи кмет Иво Жарковић из Кртола испод Борђишта (Брдишта?), а даје допринос у пшеници и дрвету за гориво. Обје земље доносе прихода од око 140 лира. Братовштина нема драгоцености осим великог броја црквених предмета и сребрних реликвија.⁶⁶⁾ Што се тиче издатака за вјерске потребе и функције⁶⁷⁾ и за поправак просторија, они су износили око 700 лира. У том моменту бра-

⁶³⁾ Грађена је у XIV вијеку од Трипа и жене му Белке Буће, а морнарима предата 1453. Налазила се на данашњем Тргу ослобођења, али данас не постоји. Ову цркву не треба мијешати са бенедиктинском црквом св. Николе.

⁶⁴⁾ Белчић, н. д., стр. 60.

⁶⁵⁾ Плаћали су је власници сваки пут када би лађу извукли на сухо. (А. Дабиновић: „Котор под...“ стр. 125).

⁶⁶⁾ Вриједи истаћи да су само сребрни орнамент на статуу, митра и бискупски штап износили скоро пет килограма сребра. Међу инвентаром још помињемо: један „шчавет“, мраморни олтар са ликом св. Николе на платну, статут и књигу администрације, заставу с копљем, кутију са гласачким куглицама и једно велико и мало звоно.

⁶⁷⁾ Ту се урачунавају плата црквењаку, трошкови око воска, култа и одежди, учествовање у процесијама и давање миса о свим благоданима и сваке сриједи у коризми.

товштина је била повјерилац на 96 лира и 4 солда за неплаћене протекле луминарије чланова. Другог капитала нема. Од ванредних трошкова издато је 30 лира за потравак црквене терасе на крову.⁶⁸⁾

2) Од ранијих докумената из живота братовштине изнијемо слједеће. Четири године послје проглашења статута, дакле 1467, братовштина се спомиње у једној парници поводом куповине једрењака типа „каракја“ од тестаментарног комесара имовине пок. Михаила Палташића.⁶⁹⁾ Из тог документа моћи ћемо установити колико су се прокуратори бринули о имовини братовштине и упорно тражили повраћај дуга. Чак и онда када је то било немогућно постићи тим путем. Никола Клисањи купује једрењак, али му прокуратори братовштине неће да дају гумину⁷⁰⁾, иако она припада опреми поменутог брода. Они наводе да је држе као залог за 35 перпера, који је новац братовштини дуговао Стефан, бивши патрон исте „каракје“, и то као остатак дуговања од његових путовања. Али како није било писмених докумената о томе, суд је донио пресуду да братовштина мора предати гумину новом власнику, а дуг ће се накнадити приликом Стефанова повратка с пута. За осигурање права братовштине Клисани се, у својству купца, проглашава јемцем за поменути дуг, све до повратка Стефанова.

3) Почетком XVI вијека (15 VII 1501), у тестаменту Антуна Гиздавца⁷¹⁾, осим неких предмета за мисни обред, тестватор показује нарочиту пажњу према морнарима. Треба иначе нагласити да су оставштине биле један од значајних облика за повећање имовине братовштине. Гиздавац је одредио да се откупљују годишње три стара жита од Буђиних кметова под Кавчом, 2 од Ђура Басара у равници испод Љешевића и 2 стара у Брда, код наполичара Рада Дабижинова из Црног Плата (данас Тивта). Тих 7 стара треба да се отсада стално дијеле морнарској сирочади, а досада их је користио убошки дом „Св. Дух“.

4) Понекад су се братовштине остављале и луксузне ствари, као напр. теписи. Тако у тестаменту Марина пок. Алојзија Бели од 20 IX 1503, налазимо да се наслијеђени тепих цијенио на 1½ дукат.⁷²⁾

⁶⁸⁾ УП ССLXIX, 279 — 281.

⁶⁹⁾ СН XIII, 469.

⁷⁰⁾ У оригиналу стоји „tortizza“, што најприближније одговора поморском термину „гумина“. Ради се о дебелом конопу на прамцу, који служи за привезивање брода за обалу и дизање и спуштање главног јарбола. (F. Corazzini di Vulciano: „Vocabolario nautico italiano“, Bologna 1906, 113). На литератури и стручном савјету захваљујем кап. Николи Ивовићу, наставнику Средње поморске школе у Котору.

⁷¹⁾ СН XXIII, 560.

⁷²⁾ СН XXIII, 583. О богатству братовштине морнара и посједовању драгоцености, па и тепиха, говори Белчић (н. д. 14 и 15).

5) У следећем документу од 18 XII 1508 год. налазимо да се унајмљује дом братовштине, у коме су се славиле свечаности о св. Трипуну.⁷³⁾ Иако се у документу дјелимично одређује положај зграде помоћу куће „преузвишене господе цариника“,⁷⁴⁾ не можемо одредити тачан положај дома братовштине. Те године је гасталд био Иван Зауловић, лучки адмирал Иван Бели, а синдици Иван Михаилов и Иван Антунов из Луштице. Дом се доживотно унајмио капелану братовштине Трипу Влатковићу пок. Николе за 12 перпера, али умјесто тога најма он ће служити мисе. И поред унајмљивања зграде, у њој ће се по обичају одржати свечаности заштитника Котора.⁷⁵⁾

6) У вези са обезбјеђењем једног дуга из насљедства свештеника Антуна Гиздавца, можемо утврдити да је 1509 братовштина морнара имала свога писара („scriba“), и то свештеника Фрању Радишића.⁷⁶⁾

7) И још једном у вези са насљедством Гиздавца, Иван Бјелушић са мајком Раославом 16 I 1524 обећава да ће у оброцима исплаћивати дуг од 19 перпера братовштини морнара. Овдје је занимљив случај да прокуратор братовштине није поморац него мајстор Фрањо, дрводјелац.⁷⁷⁾ Вјероватно је био бродоградитељ.

8) У управно-политичким списима Которског архива налазимо исцрпних података о сукобу између которског адмирала и прчањских морнара.⁷⁸⁾ Ради се о времену пред почетак XVIII вијека, дакле о добу опадања которског поморства и наглог успона трговачке морнарице на једра других насеља у Боки, нарочито Прчања и Доброте. Код таквог стања ствари лако је схватити зашто се већ дуже времена било почело постављати питање части и превласти. Пераст је своју фазу одвајања од которске морнарице са успјехом провео знатно раније,⁷⁹⁾ јер је раније и развио своју бројну трговачку морнарицу. Овај спор је важан као појава индивидуалистичких тенденција које се јављају упоредо са приливом капитала у насељима околине Котора. Нови дух нагриза саму установу братовштине. Треба напоменути да Белчић и функцију Прчањана у разношењу поште од 1629 па даље тумачи као један од начина да се ослободе зависности од

⁷³⁾ СН XXV, 452.

⁷⁴⁾ У оригиналу стоји „caratiariorum“.

⁷⁵⁾ По Белчићу (н. д. 14) братовштина је 1501 посједовала 4 куће у граду и бројне земље.

⁷⁶⁾ СН XXV, 325.

⁷⁷⁾ СН XXXV, 295.

⁷⁸⁾ УП XVIII, 297.

⁷⁹⁾ Стварно већ 1631, а формалним декретом 1637 год. (Белчић, н. д. 9). Иначе овај сукоб Прчања и Котора није познат Белчићу, иако он износи читав низ веома сличних спорова (н. д. 10, 11, 20, 24, 25, 26). Наводећи једну терминацију донесену у прилог которске тезе 1687 год., Белчић сматра да је послје ње искључена могућност даљих сукоба. До њих је, међутим, ипак дошло.

Котора. Не улазећи у те раније и већ познате спорове, ми желимо да изнесемо богату правну аргументацију супротних ставова унутар братовштине морнара из 1700 год. Иван Ђуровић, поручник Прчања, у име своје и осталих мјештана улаже жалбу ванредном провидуру Бартолу Мору 3 III 1700. Он истиче да је одувјек био обичај да морнарица под оружјем учествује у свечаности св. Трипуна и да поручник Прчања држи положај заштитнице („retroguardia“), док претходница („avanguardia“) припада которској морнарици. У средини се налази више часништво. Поменуте године, наводно, хтјело се ићи против тог утврђеног реда, и то је повод ове жалбе. Прчањани су се већ били обратили и бискупу, а он је одредио да се рјешење тог спора остави по завршетку свечаности. Разлози Прчањана су следећи. Прије свега, исти спор, између поручника Прчања и которског адмирала, био је настао и раније, приликом доласка провидура Франћеска Фоскаринија 1695 год. Тада су странке одлучиле да му се обрате, и он је, у њиховом присуству, ријешио баш као што је то теза Прчања: Которани ступају напријед, а Прчањани држе заштитницу.⁸⁹⁾ Правни аргументи у прилог те одлуке су следећи: она је донесена у присуству странака, па има снагу просуђене ствари. Чак, по прчањској тези, та пресуда не би могла да се мијења ни од истог онога који је донио, па ни од неког другог који га је наслиједио. У томе, тврди се, ништа не мијења ствар што је та пресуда била донесена само усмено, јер је то случај војне праксе („more militari“). У ствари, питање поретка и мјеста поставља се са гледишта војних формација, које треба узети за случај напада на непријатеља. Па се и пресуда о томе мора разликовати од других цивилних пресуда, за које је уобичајено да се пишу на успомену будућих нараштаја. Други је аргумент Прчањана да се ради о увјек истом реду, који је током толиких година стално постојао. На тај начин се створио обичај, а обичај има снагу закона. Није добро кварити утврђене обичаје јер „оно што се једном допало, ни касније неће престати да се свиђа“. Најзад, Прчањани тврде да је у свему томе најважније да је морнарица Котора и которског подручја потчињена своме одмиралу, док прчањска сачињава посебно тијело, са својим поручником као старјешином, а без икакве субординације которском адмиралу. Када се, дакле, та два посебна тијела уједињују да створе цјелину, онда, ако Которани иду напријед као претходница, прчањска морнарица мора држати заштитницу, када већ током вјекова учествује у прослави ове свечаности. Адмирал которске морнарице, Петар Калцета, износи 5 априла 1700 своје аргументе и тврди да је захтјев Прчањана исто толико настран и неправедан колико непосредно противан једном прастаром обичају, који је настао, може се рећи,

⁸⁹⁾ Которску морнарицу је тада заступао Трипо Калцета и Крсто Лијон.

са постанком самога Котора (!), и увијек био поштован. Калцета назива мотив који прожима прчањску тезу „амбициозним“, а сам предлог „мрском новином упереном нарочито против прерогатива адмирала“. Он се најприје позива на један приложени докуменат,⁸¹⁾ истичући нарочито предају „бакете“, симбола власти, за 3 дана. Према адмираловом схватању, уз избор официра иде и одређивање распореда у маршу. Официри који се бирају јесу: мајор, поручник, два наредника, три официра претходнице и три заштитнице. Мајор је на челу поворке, а поручник на зачељу, док је адмирал са два капетана у средини. Наредници о боку имају за дужност да одржавају исправан поредак. Три официра претходнице иду за мајором, а три официра заштитнице иду испред поручника. Остали су обични морнари и војници, потчињени адмиралу, тако да у цијелој морнарици, било града било околне територије (подразумијевајући ту и Прчањ), морнари сачињавају једну цјелину, мијешају се и нико не може да зна хоће ли се налазити натријед или натраг. Што се тиче правне аргументације у вези са Фоскаринијевом пресудом „more militari“, и њене снаге као „пресуђене ствари“, Калцета све то назива „празним и фантастичним тврђењима“. Он, истина, не негира да је Фоскарини стварно донио своју одлуку, али истиче 7 разлога који, наводно, морају бити испуњени за правилно пресуђивање. Од тих је најважнија форма. А за правилност пресуде мора опет да постоји и неки тужбени захтјев, одговор осумњиченог, документи, докази, да судија буде овлашћен да говори као такав и да пресуду напише нотар. У статуту Котора је истакнуто да нотари морају уписивати пресуде ријеч по ријеч у своје књиге, иначе је пресуда ништавна.⁸²⁾ Како у конкретном случају уопште није било парничења у правом смислу, то нема ни говора о пресуди. Није тачно ни да се радило о „more militari“, па да зато недостају писмени документи. Најприје зато што је наводну пресуду донио провидур, а он се сам морао држати законских прописа. Затим, иако морнарица има војну формацију за вријеме прославе, касније је спор морао добити законску форму, тим прије што се војници фаворизују у правним формама само кад су баш лице у лице са непријатељем. А баш на овај начин, и овом новом тужбом упућеном провидуру, морнарица Прчања жели да дође до легалне одлуке о својим захтјевима. Нетачна је и тврдња да Прчањ одувијек држи заштит-

⁸¹⁾ Ради се о копији статута, чији се оригинал од 28 I 1674 налазио код адмирала Луке Лазарија. У том изватку статута најважнији је цитат низа привилегија адмирала. Ту се наводи најприје предавање штапа (симбола власти) за три дана славља св. Трипуна и надлежност адмирала да бира официре, отвара и затвара градска врата и тражи помиловање на дан св. Трипуна као и приликом дизања и спуштања барјака. И овдје се каже да је све то у употреби „ab immemorabili“.

⁸²⁾ У документу се цитира одлука Великог вијећа од 11 IX 1428. Али у Которском статуту још и прије тога, од 1316, важи то начело (чл. XLVII).

ницу, него би се увијек сви морнари помијешали у једно тијело, и сваки би ступао тамо гдје га одреди официр који је опет изабран од адмирала. На крају се одбацује и тврђење да су Прчањани потчињени само свом поручнику. Истина, прчањском се поручнику не одриче његова функција, али у дане када адмирал прима штанд, као симбол јавне власти, њему једино морају бити сви потчињени. О томе, по Калцети, с обзиром на јасне декрете и терминације, уопште нема сумње.

9) И на завршетку да споменемо један документ с краја XVIII вијека, по коме видимо да су се спољашње свечаности у вези са прославом св. Трипуна и тада традиционално обављале.⁸³⁾ Ријеч је о копији потврде, издате Пореској комори од стране которског судије Трипа Јакоње и ванредног судије Трипа конта Грегориње. Потврда је издата 15 I 1790 год. на 390 далматинских лира и 8 солада, који је новац Комора предала Которској морнарици. Изричито се каже да се тај новац „од памтивијека“ сваке године издаје Морнарици, и да у томе није било прекида.⁸⁴⁾ Новцем рукују поменуте судије, „капетан реликвија“ и „лучки адмирал“, а намијењен је за покриће дјелимичних трошкова Морнарице око исхране, приликом свечаности св. Трипуна. Ради се, вјероватно, о два свечана банкета која су судије организовале, један пред Колегијалном црквом а други пред катедралом. Белчић наводи да су још од 1595 судије добијале по 20 дуката у ту сврху. А терминацијом из 1700 год. тај им се приход још и повећао.⁸⁵⁾

Милош И. Милошевић

⁸³⁾ О 22.

⁸⁴⁾ Од интереса је да се термин „ab immemorabili“ стално употребљава у млетачким документима кад је ријеч о привилегијама братовштине (Белчић, н. д. 49).

⁸⁵⁾ Белчић, н. д., стр. 43. Осим ова два банкета било је и више других, као и разних забава сваке врсте (вјештачке ватре, расвјета, музике са трубачима и удараљкама, витешке игре и сл. Исто, стр. 42 и 46).